הרב יהודה זולדן, באר יהודה – מגילה, עמ' 427-443

# שיעור כח

# "ודאשתמש בתגא חלף" ופרנסת לומדי תורה מכספי ציבור

(מגילה כח ע"ב)

הקדמה
א. רמב"ם: לומד תורה המתפרנס ממלגה מחלל שם ה'
ב. שכר בטלה, שכר שכיר, עת לעשות לה' ומידת חסידות
1. יש בזה חילול השם וביזוי התורה
2. אין ליהנות מכתרה של תורה
3. תמיכה לתלמיד חכם כשאין לו במה להתפרנס, כשכר בטלתו או כשכר שכיר
4. משום "עת לעשות לה' הפרו תורתך"
ג. מלגות לימודים, משכורת מהקהילה

## הקדמה

בגמרא (כח ע"ב) נאמר:

> תנן התם: "ודאשתמש בתגא חלף" (אבות א, יג). תני ריש לקיש: זה המשתמש במי ששונה הלכות, כתרה של תורה.

משנה זו באבות היא מדברי הלל. פירושה הוא: מי שמשתמש בכתרה של תורה לטובתו והנאתו כמו אדם שמשתמש בכלי תשמישו ואומנתו, עונשו יהיה שיחלוף מן העולם. ריש לקיש פירש שאסור להשתמש במי ששונה הלכות, שהוא כתרה של תורה.

במשנה אחרת (אבות ד, ה) נאמר:

> רבי צדוק אומר: אל תעשם עטרה להתגדל בהם, ולא קרדום לחפור בהם. וכך היה הלל אומר: ודישתמש בתגא חלף. הא למדת כל הנהנה מדברי תורה, נוטל חייו מן העולם.

תוספות הרא"ש (כח ע"ב) שאל:

> ודישתמש בתגא חלף זה המשתמש במי ששונה הלכות. תימא דבפרקי אבות משמע דלא מיירי אלא בתלמיד חכם שמתפאר שרוצה שישמשוהו בשביל תורתו, דתנן התם (פ"ד מ"ה) "[רבי צדוק אומר] אל תעשם עטרה להתגדל בהם... ודישתמש בתגא חלף"? וי"ל דתרי משמעות משמע.

איך פירש ריש לקיש שמדובר בשימוש במי ששונה הלכות, והרי ממשנה אחרת משמע שמדובר על תלמיד חכם שמתפאר בתורתו? תשובתו היא שאפשר ללמוד את שתי המשמעויות מדברי הלל. הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (מרומי שדה, כח ע"ב) הסביר שעיקר הכוונה בדברי הלל "היה לענין אחר, ורבי צדוק מוסיף שגם זה הוא בכלל כוונתו של הלל".

הרב יוסף חביבא (נימוקי יוסף, כח ע"ב) ציין את דברי הרמב"ם:

> הרמב"ם ז"ל פירש תגא בדרך סימן [= ראשי תיבות]: תלמיד גברא אחרינא. כלומר שאין מותר לתלמיד חכם לקבל שימוש אדם אלא מתלמידיו. עוד פירש (הרמב"ם, משנה אבות ד, ה) תגא, שמתפרנס ממנה, וכדרך מאמר חז"ל לא תעשם קרדום לחתוך בהם, כלומר ככלי אומנות, שילמדנה בשכר. והאריך הרבה ז"ל בעונש הדבר, ומביא ראיות הרבה. ולא התיר אלא שכר תורה שבכתב לנערים, בשכר הטעמים ושלא יתבטלו. ומאד נפלא הרב ז"ל על רבנים גדולים שחלקו בזה.

אכן, לדברי הרמב"ם על אדם להתפרנס בכוחות עצמו ולא להסתמך על אחרים, כאמור בירושלמי (ברכות ט, ב; סנהדרין יא, ה): "מכור עצמך לעבודה שהיא זרה לך, ואל תצטרך לבריות". בעיני הרמב"ם, הדבר חמור יותר כשהעושים כן הם תלמידי חכמים, שבשל היותם לומדי תורה מתפרנסים מהצדקה. הרמב"ם חזר על דברים אלו במספר מקומות בכתביו, אך ראשונים, ובעקבותיהם אחרונים, חלקו על הרמב"ם ולא קיבלו את דבריו. יש שטענו שאומנם ברמת העיקרון הצדק עם הרמב"ם, אבל באופן מעשי אי אפשר לקבל את דבריו הלכה למעשה. להלן נעיין בדברי הרמב"ם ובעמדות החולקים עליו.

## א. רמב"ם: לומד תורה המתפרנס ממלגה מחלל שם ה'

הרמב"ם שלל את האפשרות שפרנסתו של לומד תורה תתבסס על תמיכה כלכלית של העובדים המתפרנסים מיגיע כפיהם. לפיו, זו כוונת דברי רבי צדוק במשנה (אבות ד, ו): "אל תעשם עטרה להתגדל בהם, ולא קרדום לחפור בהם". הרמב"ם (פירוש המשנה שם) האריך מאוד בפירושו ביודעו שדבריו אינם מקובלים:

> כבר רציתי לא לדבר בזה הציווי, לפי שהוא מבואר, וליודעי גם כן שדברי בו לא יאותו לרוב הגדולים בתורה, ואולי לכולם. אבל אומר ולא אחוש, מבלי לשאת פנים למי שקדם ולא למי שנמצא.

להלן נצטט את דברי הרמב"ם (פירוש המשנה אבות, מהד' הרב יצחק שילת, עמ' ע–עג) בתוספת כותרות וחלוקה לסעיפים, ואחר כך נעיין בדבריו:

א. אין להתפרנס מלימוד תורה

> דע, כי זה כבר אמר: "אל תעשה התורה קרדום לחפור בה", כלומר: אל תחשבה כלי לפרנסה, וביאר ואמר שכל מי שיהנה בזה העולם בכבוד תורה שהוא כורת נפשו מחיי העולם הבא.

ב. תלמידי חכמים תובעים מההמון לפרנסם בחינם

> והעלימו בני אדם עיניהם מזו הלשון הגלויה, והשליכוה אחרי גווּם, ונתלו בפשטי מאמרים שלא הבינום, אני אבארם. והטילו להם חוקים על היחידים ועל הקהילות, ועשו את המינויים התוריים לחוק מכסים, והביאו בני אדם לסבור שטות גמורה, שזה צריך ומחוייב, לעזור לחכמים ולתלמידים ולאנשים העוסקים בתורה ותורתן אומנותן.

ג. אין מקור בחז"ל לחובה לפרנס לומדי תורה ורבנים מנהיגי ציבור

> וכל זה טעות, אין בתורה מה שיאמת אותו, ולא רגל שישען עליה בשום פנים. לפי שאנו אם נעיין בתולדות החכמים, זכרם לברכה, לא נמצא אצלם לא הטלת חובות על בני אדם, ולא קיבוץ ממון לישיבות המרוממות הנכבדות, ולא לראשי גלויות ולא לדיינין ולא למרבצי תורה

ולא לאחד מן הממונים ולא לשאר האנשים. אלא נמצא קהילותיהם כולן יש בהם עני בתכלית ועשיר רב הממון בתכלית, וחלילה לה' שאומר שהם לא היו גומלי חסד ונותני צדקה, אלא זה העני אילו פשט ידו לקחת היו ממלאים ביתו זהב ומרגליות, אבל הוא לא היה עושה כן, אלא מסתפק במלאכה שיתפרנס ממנה, בין ברווח בין בדוחק, ובז למה שבידי בני אדם, הואיל והתורה מנעתו מזה.

ד. הלל, חנינא בן דוסא וקרנא התפרנסו מיגיע כפיהם

וכבר ידעת כי הלל הזקן היה חוטב, והיה חוטב עצים ולומד לפני שמעיה ואבטליון והוא בתכלית העניות (יומא לה ע"ב), ומעלתו עד כי תלמידיו הם אשר הושוו למשה ויהושע, וקטן תלמידיו רבן יוחנן בן זכאי (סוכה כח ע"א). ולא יסופק לבר דעת שאילו היה מסכים לקבל מבני דורו, לא היו מניחים אותו לחטוב עצים. וחנינה בן דוסא, אשר קול קורא עליו: "כל העולם כולו אינו ניזון אלא בשביל חנניה בני וחנניה בני דיו קב חרובין מערב שבת לערב שבת" (ברכות יז ע"ב), ולא ביקש מבני אדם. וקרנא, דיין בכל ארץ ישראל, והוא היה משקה שדות, וכשהיו באים בעלי הדין, היה אומר: או שתתנו לי מי שישקה במקומי כשאני מתעסק עמכם, או שתתנו לי שעור מה שאבטל מעבודתי, ואדון לכם (כתובות קה ע"א; סנהדרין יז ע"ב).

ה. התנאים הללו לא התפרנסו מאחרים כי ראו בזה חילול השם

ולא היו ישראל בני דורם של אלו, וזולתם, לא אכזרים ולא שאינם גומלי חסדים, ולא מצאנו חכם מן החכמים שהיה מצבם דחוק שיגנה אנשי דורו שאינם מרחיבים לו, חלילה לה'. אלא הם בעצמם היו חסידים, מאמינים באמת לעצמה, מאמינים בה' ובתורת משה, אשר בה הזכיה בעולם הבא, ולא יתירו לעצמם זה, ויסברו שהוא חלול השם אצל ההמון, לפי שהם יחשבו התורה למלאכה מן המלאכות אשר מתפרנסים בהן, ותתבזה אצלם, ויהיה עושה זה "דבר ה' בזה" (במדבר טו, לא).

ו. רק מי שלא יכול לעבוד ולהתפרנס בכוחות עצמו התפרנס מהצדקה

ואמנם טעות אלו המתגברים כנגד האמת והלשונות המפורשים, בלקיחת ממון בני אדם ברצונם או על כורחם. הן המעשיות אשר ימצאו בתלמוד באנשים בעלי מומים בגופותיהם, או זקנים באו בימים עד שלא יוכלו לעשות מלאכה, שאין תחבולה להם אלא לקחת, ואם לא – מה יעשו, הימותו? זה לא ציוותו התורה. ואתה תמצא המעשה אשר הביאו בו ראיה (בבא מציעא פד ע"ב) באומרו: "היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה" (משלי טו, לא) – בבעל מום, לא יוכל לעשות מלאכה. אבל עם היכולת, לא המציאה התורה בזה דרך.

ז. רב יוסף התפרנס מיגיע כפיו

רב יוסף, עליו השלום, היה נושא עצים, ואומר: "גדולה מלאכה שמחממת את בעליה" (גיטין סז ע"ב). רצונו לומר, שבעת יגיעת אבריו – יכובד משכבם – במשא העץ הכבד, היה מתחמם גופו בלא ספק, והיה משבח זה ושמח בו, והיה לבו טוב במתנת בחלקו, בגלל מה שהיה אצלו ממעלת ההסתפקות.

ח. תלמיד חכם יכול להתארח אצל אחר אך לא להתפרנס ממנו

וכבר שמעתים הנִפתים נתלים באומרם: "הרוצה להנות יהנה כאלישע, ושלא להנות אל יהנה כשמואל הרמתי" (ברכות י ע"ב). וזה אינו דומה לזה כלל, ואמנם זה אצלי סילוף ממי שמביא ראיה ממנו, הואיל והוא מבואר ואין בו מקום לטעות. כי אלישע לא היה מקבל ממון מבני אדם, כל שכן שלא היה מטיל עליהם ומחייבם בחוקים, חלילה לה' מזה, ואמנם היה מקבל הכיבוד בלבד, כגון שיארחו איש אחד, והוא בדרך, נוסע, וְלָלון אצלו ויאכל אצלו בלילה ההוא או ביום, וילך לעסקיו. ושמואל לא היה נכנס בבית איש, ולא אוכל ממזונו. ובכגון זה אמרו החכמים שתלמיד חכמים, אם רצה להִדמות לזה, עד שלא יכנס אצל איש – יש לו לעשות כן, וכמו כן אם רצה להתארח אצל איש בהכרח נסיעה או כיוצא בה – יש לו לעשות כן. לפי שכבר הזהירו מן האכילה ללא הכרח, ואמרו: "כל תלמיד חכמים המרבה סעודותיו בכל מקום [סוף מחריב את ביתו... ומחלל שם שמים]" (פסחים מט ע"א), ואמרו: "כל סעודה שאינה של מצוה אסור לתלמיד חכמים להנות ממנה" (שם).

ט. רבי טרפון הצטער על שהשתמש בכתרה של תורה

ולמה אאריך בזה הענין, אני אזכור המעשה אשר התבאר בתלמוד, והמתעקש יעשה כרצונו: היה איש שהיה לו כרם, והיו באים בו גנבים, וכל אשר היה פוקדו בכל יום, היה מוצא ענביו מתמעטים וחסרים, ולא היה לו ספק שאיש מן הגנבים שמהו מטרה. והיה מצטער מזה תמיד כל ימי הענבים, עד שבצר ממנו מה שבצר, ושטחו עד אשר יבש, ואסף הצמוקים. ומדרך בני אדם, שכאשר יאספו הפירות המיובשים, יפלו גרגרים מן התאנים והצמוקים, ומותר לאוכלם מפני שהם הפקר, וכבר הניחום בעליהם למיעוטם. ובא רבי טרפון במקרה יום אחד לזה הכרם, וישב, והיה מלקט מן הצמוקים הנופלים ואוכלם. ובא בעל הכרם, וחשב שזה הוא אשר היה גונב ממנו כל השנה, ולא היה מכירו, אבל שמע שמו. ומיהר אליו ותפשו, והתגבר עליו, ושמהו בשק, ורץ עמו על גבו להשליכו בנהר. וכאשר ראה רבי טרפון עצמו אובד, צעק: "אוי לו לטרפון שזה הורגו". וכאשר שמע זה בעל הכרם, הניחו וברח, ליודעו כי חטא חטא גדול. והיה רבי טרפון בשארית ימיו מאותו היום דואב ומיליל על מה שארע לו, בהצילו נפשו בכבוד התורה, והוא היה בעל ממון והיה יכול לומר לו: הניחני, ואני אשלם לך כך וכך דינרים, וישלם לו, ולא יודיעהו שהוא טרפון, ויציל נפשו בממונו, לא בתורה. אמרו: "כל ימיו שלאותו צדיק היה מצטער על דבר זה ואומר: אוי לי שנשתמשתי בכתרה של תורה... שכל המשתמש בכתרה שלתורה נעקר מן העולם" (נדרים סב ע"א). ואמרו בזה: "משום דרבי טרפון עשיר גדול הוה, והוה ליה לפיוסיה בדמים" (שם).

י. תלמיד של רבי יהודה הנשיא לא רצה להשתמש בכתרה של תורה

ופתח רבנו הקדוש עליו השלום אוצרות חיטה בשנת רעבון, ואמר: כל מי שרוצה לקחת פרנסתו יבוא ויקח פרנסתו, ובתנאי שיהיה תלמיד חכמים. ובא רבי יונתן בן עמרם ועמד לפניו, והוא אינו מכירו, ואמר לו: פרנסני, ואמר לו: באיזו גדר אתה מבחינת הלימוד? ואמר לו: פרנסני ככלב וכעורב, רצונו לומר: אפילו אין לי חכמה, וכמו שיפרנס ה' חיה טמאה ועוף טמא פרנסני, שאין עם הארץ פחות מהם. ונתן לו. שוב התחרט אחר כך על שפיתהו בדבריו, ואמר: "אוי לי שנהנה עם הארץ מנכסי". ואמרו לו אותם אשר הודיעם מה שארע: אולי יונתן בן עמרם תלמידך הוא, אשר אינו רוצה להנות בכבוד תורה, כל שאפשר לו זה, ואפילו בתחבולה? וחקר ומצא הדבר כן (בבא בתרא ח ע"א). ושני אלה המעשים ישתיקו כל חולק בזה הענין.

יא. פרנסת תלמיד חכם תהיה על ידי אחרים שיסחרו בממונו ושסחורתו תועדף

ואמנם הדבר אשר התירתו התורה לתלמידי חכמים הוא שיתנו ממון לאדם, יעשה להם סחורה בו בבחירתו אם ירצה, ועושה זה יש לו שכר על כך, וזה הוא מטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים – ושתמכר סחורתם תחילה למה שיימכר, ותתפס להם ראשית השוק דוקא (בבא מציעא סה ע"א). אלו חוקים שקבע ה' להם, כמו שקבע המתנות לכהן והמעשרות ללוי, לפי מה שבאה בו הקבלה. כי שתי הפעולות האלה יש שיעשו אותן הסוחרים קצתם עם קצתם על דרך הכבוד, ואפילו לא היתה שם חכמה, ולכל הפחות יהיה תלמיד חכמים כמו עם ארץ מכובד.

יב. יש לפטור תלמיד חכם ממיסים

וכן פטרה התורה את כל תלמידי החכמים מחובות השלטון כולן, מן המסים, והאכסניות, ומסי הנפש, והם אשר יקראו "כסף גולגלתא", יפרעום בעבורם הקהל, ובנין החומות וכיוצא בהן. ואפילו היה תלמיד החכמים בעל ממון רב לא יחוייב בדבר מזה (בבא בתרא ח ע"א). וכבר הורה בזה רבנא יוסף הלוי זצ"ל לאיש באנדלוס, שהיו לו גנות וכרמים שהיה מחויב עבורם אלף דינרים, והורה לפוטרו מהמס להיותו תלמיד חכמים, אף על פי שהיה משלם המס ההוא אפילו העני שביהודים. וזה דין תורה, כמו שפטרה התורה הכהנים ממחצית השקל, כמו שביארנו במקומו (משנה שקלים א, ד), ומה שדומה לזה.[1]

עד כאן דברי הרמב"ם בפירוש המשנה. הרמב"ם (הל' תלמוד תורה ג, י) פסק כל זאת להלכה:

כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה, ויתפרנס מן הצדקה – הרי זה חלל את השם, ובזה את התורה, וכבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה. אמרו חכמים: "כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם". ועוד צוו ואמרו: "אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן", ועוד צוו ואמרו: "אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות" (משנה אבות א, י), "וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון" (שם ב, ב), וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות.

הרמב"ם (הל' מתנות עניים י, יח) חזר והדגיש שאין לתלמיד חכמים להתפרנס מאחרים:

לעולם ידחוק אדם עצמו ויתגלגל בצער ואל יצטרך לבריות ואל ישליך עצמו על הצבור, וכן צוו חכמים ואמרו "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות" (פסחים קיב ע"א). ואפילו היה חכם ומכובד והעני, יעסוק באומנות ואפילו באומנות מנוולת ולא יצטרך לבריות, מוטב לפשוט עור בהמות נבלות, ולא יאמר לעם: חכם גדול אני כהן אני פרנסוני (שם קיג ע"א), ובכך צוו חכמים. גדולי החכמים היו מהם חוטבי עצים ונושאי הקורות ושואבי מים לגנות ועושי הברזל והפחמים, ולא שאלו מן הצבור ולא קיבלו מהם כשנתנו להם.

ההוראה היא לכל אדם שלא יתפרנס מהצדקה אלא מיגיע כפיו,[2] אך הרמב"ם הדגיש שלתלמיד חכם אסור לנצל את מעמדו, וגם עליו להתפרנס מעבודתו ולא להצטרך לבריות.

---

[1] הרמב"ם חזר בקצרה על דברים אלו במקומות נוספים בפירושו למשנה (סנהדרין י, א; נדרים ד, ג). כך ייעץ הרמב"ם גם לתלמידו, רבי יוסף בן יהודה (אגרות הרמב"ם, מהד' הרב יצחק שילת, עמ' שיא). ראה בדברי הסיכום של הרב יצחק שילת (פירוש המשנה, אבות, עמ' עג–עו) על דברי הרמב"ם בעניין זה.

[2] במקום אחר, כתב הרמב"ם (הל' דעות ה, יא) שיש לאדם לקבוע לעצמו מלאכה שיתפרנס ממנה ורק אחר כך יישא אישה, ולא להפך, כדי שלא יתפרנס מהצדקה.

ממקום אחד בדברי הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל יג, יג) אפשר להבין שאנשים המייחדים עצמם לעבודת ה' בלבד ואינם עוסקים בשום דבר אחר יכולים לקבל תמיכה מהציבור, כדוגמת שבט לוי שהתפרנסו ממתנות כהונה:

> ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלקים, ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים. הרי דוד עליו השלום אומר: "ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי" (תהילים טז, ה).[3]

הרדב"ז (שם) קישר בין דברי הרמב"ם הללו לדבריו בנוגע לפרנסת תלמיד חכם מהציבור:

> שהקב"ה יזכה לו להרויח בעולם דבר המספיק לו, ולא שישליך עצמו על הציבור. ועין במה שכתב בפירוש משנת ולא קרדום לחפור בו (אבות ד).

על אדם זה להאמין שהקב"ה יסייע בידו לפרנסתו, אך אין כוונת הרמב"ם שאדם שבחר בדרך חיים זו יפיל עצמו על הציבור.[4] לא רק זאת, הלכה זו מסיימת את הלכות שמיטה ויובל וספר זרעים, ומקובל שהלכות שהרמב"ם מסיים בהן את ספריו הן דברי אגדה ומוסר ולא דברי הלכה, ואכן דבריו שם מתייחסים "לכל איש ואיש מכל באי העולם" ואינם מיוחדים דווקא לתלמידי חכמים.[5]

מלבד זאת, העמדת תלמיד חכמים כשווה ערך לבן שבט לוי, משמעותה היא שלא יהיה לתלמידי חכמים חלק ונחלה בארץ (דירה או קרקע הרשומה על שמם ב"טאבו"), אלא יהיו כמו שבט לוי שה' חלקו, אך לא מצאנו צו בתורה או בדברי חכמים שאסור שיהיה לתלמידי חכמים חלק ונחלה בארץ.

---

[3] הרב ברוך ליבוביץ' (ברכת שמואל, קידושין סי' כז) כתב בשם רבו הרב חיים מבריסק שמקור דברי הרמב"ם כאן הוא הכרעה במחלוקת בגמרא (ברכות לה ע"ב), העוסקת ביישוב סתירה בין שני הפסוקים: "ואספת דגנך תירושך ויצהרך" (דברים יא, יד), "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א, ח). רבי ישמעאל טען: "הנהג בהן מידת דרך ארץ" – יחד עם עיסוק בתורה עסוק במלאכה. ואילו רבי שמעון בן יוחאי סבר: "בזמן שישראל עושין רצונו של מקום – מלאכתן נעשית על ידי אחרים... ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום – מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר: 'ואספת דגנך'; ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן". לפי רשב"י המעלה הגדולה ביותר היא שישראל יעסקו בתורה ומלאכתם תיעשה על ידי אחרים. דברי הרמב"ם: "שיזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו" – על ידי אחרים, הם הכרעה כדברי רשב"י.

[4] הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (משנה ברורה, ביאור הלכה סי' קנו), כתב שיחידים יכולים לעסוק כל היום בלימוד תורה, "והקב"ה בודאי ימציא להם פרנסתם, וכעין זה כתב הרמב"ם פי"ג מהלכות שמיטין ויובלות ולא שבט לוי בלבד וכו' עי"ש, ובפרט אם כבר נמצאו אנשים שרוצים להספיק לו צרכיו כדי שיעסוק בתורה". ראה גם בדבריו (ביאור הלכה סי' רלא). מדובר אם כן במצב שאותם מפרנסים מוכנים מעצמם לספק את צרכיו של אותו תלמיד חכם שיושב ולומד, אך לא שאותו תלמיד חכם דורש ומצפה מהם לממן אותו. הרב משולם ראטה (שו"ת קול מבשר, א, סי' יז), ציין את דברי הרמב"ם הללו והסיק: "הרי דמי שתורתו אומנתו ויושב להורות לרבים ואינו עוסק בשום מלאכה צריך לקבל פרנסתו משל צבור כמו מעשרות ומתנות כהונה שזכתה התורה לכהנים וללוים". דברים דומים כתב הרב שלמה כהן (שו"ת בניין שלמה, או"ח סי' לג). אם זו עבודתו להורות לרבים, צריך לשלם לו שכר כמו שהציבור משלם את שכרו של כל איש ציבור אחר.

[5] הרב צבי יהודה הכהן קוק (לנתיבות ישראל, א [מהד' ישיבת אל] עמ' קפה, הע' 48 בסוף). הרב זלמן מלמד (בעין טובה, עמ' 136–137) כתב שהרב צבי יהודה הכהן קוק הסביר לו את דברי הרמב"ם בהל' תלמוד תורה כך: מי שמתנשא וחושב שמשום שהוא לומד תורה צריך לפרנס אותו ומגיע לו הכול, הוא־הוא "משתמש בתגא" – משתמש בתורה לשם קיומו הפרטי, ועל כך הרמב"ם כתב שזה חילול השם. אך מי שמוכן לוותר על הכול, ומתמסר ללימוד תורה כאידיאל, "הוא בשביל התורה ולא התורה בשבילו... הוא רוצה להיות משרת של דבר ה' בעולם – זהו קידוש השם".

נראה שהשוואת הרמב"ם בין שבט לוי לתלמידי חכמים בהקשר זה היא במובן הרעיוני, ולא במובן המעשי.[6]

כאמור, הרמב"ם (הל' תלמוד תורה ג, י) כתב: "כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה – הרי זה חלל את השם...". כנגד מה טען הרמב"ם, כנגד אי עיסוקם של אותם תלמידי חכמים במלאכה או כנגד העובדה שהם מתפרנסים מהצדקה? כיצד יתייחס הרמב"ם לתלמיד חכם שאינו עושה מלאכה אך גם אינו מתפרנס מהצדקה, מאחר שהוא עשיר ופרנסתו מובטחת לו? במספר מקומות בכתביו מזכיר הרמב"ם בצורה חיובית אדם שעיסוקו בתורה בלבד,[7] ועל כן נראה שהרמב"ם אינו בא ללמדנו כאן על הערך העצמי של עשיית מלאכה, אלא לשלול את האפשרות שאדם יתפרנס מהצדקה, ודבריו נוסחו מתוך הנחה שאדם שאיננו עובד ייאלץ להתפרנס מאחרים.

---

[6] יש שרצו ללמוד מההלכה הקודמת לזאת, שלומדי תורה פטורים משירות צבאי, שהרי כתב שם הרמב"ם (הל' יב): "ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו? מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים שנאמר: 'יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל' (דברים לג, י), לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכין מלחמה כשאר ישראל ולא נוחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן, אלא הם חיל השם שנאמר: 'ברך ה' חילו' (שם יא), והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר: 'אני חלקך ונחלתך' (במדבר יח, כ)", ומיד לאחר הדברים הללו כתב הרמב"ם: "ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מבאי עולם...". הרב צבי יהודה הכהן קוק ("למצוות הארץ", לנתיבות ישראל [מהד' בית אל], א, עמ' קפ; שיחות הרב צבי יהודה, תלמוד תורה, ב, עמ' 114–115) כתב שדברי הרמב"ם הללו הם דברי מוסר כלליים בסיום הפרק והנושא כולו, והם "אינם מיוחדים לישראל ולעוסקי תורתו, אלא 'לכל איש ואיש מבאי העולם'", אפילו גויים. המעוניין לפטור עצמו משירות צבאי בשל דברי הרמב"ם הללו, עליו לקבל על עצמו את כל האמור ברמב"ם – ללא נחלה וללא מלגה, וכדברי הרדב"ז (הל' שמיטה ויובל שם, יב): "ולא שישליך עצמו על הציבור, ועיין במה שכתב בפירוש משנת (אבות ד, ו) ולא קרדום לחתוך בו". הרא"ה קוק (שבת הארץ, ג, הל' שמיטה ויובל שם, מהד' מכון התורה והארץ, עמ' 254–255) פירש את הרמב"ם כך: "ונראה שאע"פ שאין שבט לוי 'עורכין מלחמה' – היינו לעשות מלחמה פרטית, כמו שאפשר שיזדמן ששבט אחד עושה מלחמה בשביל ההתנחלות שלו שימצא לו בזה. אבל כשכל ישראל יוצאין למלחמה, מחוייבים גם הם לצאת. ומלחמה של כלל ישראל זאת היא גם כן עבודת ה'. שכל מי שהוא מיוחד יותר לעבודת ה', הוא שייך לה יותר משאר כל העם". דברים דומים כתב הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה, הל' שמיטה ויובל שם, עמ' רפט–רצ). במקום אחר (יד פשוטה, הל' מלכים ז, ח [עמ' תקנט–תקס]) כתב: "ברור שגם הכהן הגדול יכול לעזוב את עבודתו כדי לשרת עם אחיו הכהנים להצלחת מלחמת ישראל נגד אויביו, והרי כל ענינו של הכהן הגדול הוא דאגה לכלל ישראל". הרב יצחק זאב סולובייצ'יק הרב מבריסק (חידושי הגרי"ז, סוטה מג ע"א) כתב: "תמהו האחרונים מכאן על מה שכתב הרמב"ם בפי"ג משמיטה ויובל הי"ב דשבט לוי לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, מפני שהובדלו לעבוד את ה' לשרתו לכך הובדלו מדרכי העולם ע"ש, הרי דהכהנים לא היו יוצאים למלחמה, והכא משמע שהכהנים הלכו למלחמה וצ"ע. ונראה לומר בזה, דמה שכתב הרמב"ם דשבט לוי לא עורכין מלחמה כשאר ישראל, אין הכוונה שהם מופקעים כלל מיציאה למלחמה, דנראה דהיכא שצריכין להם בשעת המלחמה גם הם היו יוצאים. וכל עיקר כוונת הרמב"ם הוא שאין מוציאין אותן לכתחילה ליכנס למלחמה כשאר כל ישראל כיון ש'הם חיל ה' והובדלו לעבוד את ה' ולשרתו ולהורות דרכי ה' ומשפטיו', אך בודאי אם יהיו צריכים לכהנים בעריכת המלחמה גם הם היו יוצאים. ואם כן לא קשה מידי מה שכתב הרמב"ם (הל' מלכים ז, ח) דכהן גדול שקידש אלמנה וכהן הדיוט שקידש גרושה אינם חוזרים מעורכי המלחמה, כיון דבאמת אינם מופקעים כלל מיציאה למלחמה, וקמ"ל הכא דכיון שקידושיהן בעבירה לא קאי עלייהו הדין דחוזרין מעורכי מלחמה". עוד בהקשר לדברי הרמב"ם הללו: הרב דוד הכהן, הרב הנזיר (מגילת מלחמה ושלום, ירושלים תשכ"ח, עמ' כז–כח); הרב יהודה גרשוני ("על הגבורות ועל המלחמות – גיוס כהנים ולוים למלחמה", תחומין, ד, עמ' 62–63); הרב יעקב אריאל ("רב צבאי במלחמה", שו"ת באהלה של תורה, ב, עמ' 172–176); הרב יהושע וייצן ("ולא זוכין לעצמן בכח גופן – בענין שבט לוי ושרות צבאי", שיר למעלות, ב, עמ' 67–73).

[7] ראה רמב"ם (הל' תלמוד תורה א, יא; ג, ד; ג, ט; הל' תפילה ו, ח; הל' גזלה ואבדה ו, יא; פירוש המשנה מגילה א, ג; סנהדרין ג, ג).

הרמב"ם (פירוש לאבות ד, ו), כתב שלדעתו רוב חכמי התורה לא יסכימו אתו, אך ייתכן שהרמב"ם קיבל מסורת זו מהגאונים. כך כתב הרב סעדיה גאון (ספר הנבחר באמונות ובדעות, מאמר י, פרק יא):

> מתלמידי החכמים מי שאמר, כי אין ראוי לאדם להתעסק בעולם הזה בדבר חוץ מן בקשת החכמה... ומצאתי כל מה שאמרו אמת, אבל מקום הטעות בו, הוא מה שאמרו שלא יתעסקו בדבר זולתה. ואם לא יתעסקו עמה במזון ובמחסה ובמסתור תבטל, כי אין עמידה זולתם. ואם ישליך את עצמו בצרכיו אלה על אנשים אחרים, היה נבזה ואין סומכין עליו ולא מקבלים דבריו, וכמו שנאמר: "וחכמת המסכן בזויה" (קהלת ט, טז), ודבריו אינם נשמעים.[8]

רבנו יעקב (טור, יורה דעה סי' רמו), כתב את דברי הרמב"ם (הל' תלמוד תורה ג, י) ככתבם וכלשונם. גם בין האחרונים יש התומכים בעמדת הרמב"ם. כך למשל כתב המהר"ל (פרקי אבות, דרך חיים א, י):

> והדבר שהוא כבוד התורה והוא כבוד המקום והוא גורם לאהוב השי"ת כאשר אין תלמיד חכם צריך לבני אדם... ודבר זה גרם בעונותינו ביטול כבוד התורה, שאם לא היו הלומדים מתפרנסים מהם היתה התורה מתעלה מעלה מעלה, וגם היו מוכיחים את הציבור כי אשמת הציבור בראשם, ולא היו נושאים פנים, אך עתה כיון שצריכים להם, כל רב קנה אדון לעצמו.

העובדה שתלמיד חכם איננו תלוי בציבור מאפשרת לו להתנהל עם בני הקהילה כראוי ולהוכיחם כשהדבר נצרך. אם הוא מתפרנס מהציבור הוא הופך להיות תלוי בו. המהר"ל ראה בזה ביטול כבוד התורה, ופוסקים אחרים כתבו את הביטויים שכתב הרמב"ם: חילול השם וביזיון התורה.[9]

## ב. שכר בטלה, שכר שכיר, עת לעשות לה' ומידת חסידות

הרמב"ם טען שאין לתלמידי חכמים להתפרנס מהצדקה, מאחר שיש בכך חילול השם וביזוי התורה, וכן מפני שאין ליהנות מדברי תורה. רבים מהפוסקים והמפרשים חלקו על דברי הרמב"ם הללו והשיבו לטיעוניו, וכן הציגו עמדה אחרת באשר למשמעות קבלת התמיכה הכספית. יש שסברו שהרמב"ם צודק עקרונית, וזו אכן כוונת המשנה באבות שם, אך כיום בשל מיעוט לומדי התורה, והקשיים ללמוד ללא הבטחת הכנסה קבועה – מלגה – יש להתיר לתלמידי חכמים לקבל תמיכות שמקורן בתרומות פרטיות ובתקציבים של רשויות שלטוניות.[10]

להלן התייחסויותיהם של חכמים אלה לטענותיו של הרמב"ם:

### 1. יש בזה חילול השם וביזוי התורה

ייתכן שבעבר היה חילול השם וביזיון בתלמיד חכמים שלא עבד, אך כיום המצב השתנה, ומי שעוסק במלאכה הוא המתבזה בעיני הבריות. כך למשל כתב הרב שמעון בן צמח (שו"ת תשב"ץ סי' קמב):

---

[8] הרב יוסף קאפח (הנבחר באמונות ודעות שם) הפנה לדברי הרמב"ם (פירוש המשנה, אבות ד, ו; הל' תלמוד תורה ג, י).

[9] להלן אחרונים הסוברים כרמב"ם, שאין לתלמידי חכמים להתפרנס מהצדקה בשל חילול השם שבדבר: הרב יצחק מינקובסקי (קרן אורה, נדרים סב ע"א); הרב מנחם קרגוי (שו"ת גידולי טהרה, סי' ז); הרב אברהם חיים אדאדי (שו"ת ויקרא אברהם, יו"ד סי' ד); הרב חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א, שיורי ברכה, יו"ד סי' רנו).

[10] מבין החולקים על הרמב"ם יש לציין במיוחד כמה מגדולי החכמים שהאריכו להשיב על דברי הרמב"ם: הרב שמעון בן צמח (שו"ת תשב"ץ, א, סי' קמב–קמז); הרב יצחק אברבנאל (משנה אבות ד, ה); הרב יוסף קארו (כסף משנה, רמב"ם הל' תלמוד תורה ג, י; שו"ת אבקת רוכל, סי' ב).

> חובה על כל ישראל לפרנס דרך כבוד לחכמיהם ולדייניהם שתורתם אומנותם, כדי שלא יצטרכו להתבטל ממלאכת שמים בשביל מלאכתם, וכדי שלא יזדלזלו בפני עמי הארץ מפני עניים, ושינהגו בהם כבוד.

ובתשובה אחרת הוא הרחיב עוד (שם סי׳ קמח):

> ואפשר לומר שהחכמים הממונים פרנסים על הצבור, אפילו אפשר להם לעשות מלאכה, אין להם לעסוק במלאכה בדורות הללו שנתמעטו בני עלייה, ואותם מועטים אם יעסקו במלאכה בפני עמי הארץ יזדלזלו בפניהם.[11]

## 2. אין ליהנות מכתרה של תורה

יש להבחין בין מי שמגמת לימודו היא כדי שיכבדו אותו וכדי שיוכל להתפרנס מאחרים בשל תורתו, ובין מי שכבר למד וכעת אין לו יכולת להתפרנס. כך כתב הרב יוסף קארו (כסף משנה, הל׳ תלמוד תורה ג, י):

> וכנגד כוונת הרוחת הממון אמר: ודאשתמש בתגא חלף, וכאן נכללות כל הנאות דברי תורה. והני מילי המכוין בהתחלת למודו לכוונות האלה או שאפשר לו להתפרנס בלא שיטול שכר תלמודו, אבל אם למד לשם שמים ואח״כ אי אפשר לו להתפרנס אם לא יטול שכר, מותר.

## 3. תמיכה לתלמיד חכם כשאין לו במה להתפרנס, כשכר בטלתו או כשכר שכיר

מלבד התשובות לטיעוני הרמב״ם, הצביעו החולקים עליו גם על התבוננות שונה במהות קבלת התמיכה מהציבור. כך כתב הרב יצחק אברבנאל (אבות ד, ה): ״שאר החכמים מהאחרונים התירו בזה הרצועה מפני צורך הזמן, ונתנו על זה שלוש בחינות״. נוסיפן לטיעונים הקודמים:

הרב שמעון בן צמח (שו״ת התשב״ץ סי׳ קמה) כתב שבגמרא (כתובות קה ע״ב) מסופר שגוזרי גזרות בירושלים היו לוקחים שכרם מתרומת הלשכה. לדברי התוספות שם (ד״ה גוזרי):

> הכא לאו בתורת שכר היו נוטלין. אלא הכא כל שעה היו יושבין בדין ולא היו עוסקין בשום מלאכה, ולא היה להם במה להתפרנס, והיה מוטל על הצבור לפרנסן.

דברים דומים כתבו תוספות (בכורות כט ע״א ד״ה מה), וציינו את הנלמד משם לזמנם:

> ואין לתמוה על דייני גזירות שבירושלים שהיו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה, דבלאו טעמא דאגר בטלה דמוכח שרי, התם כיון דכל עסקם היה על זה ולא היו עוסקין בשום מלאכה, שעל כרחם צריכין להתפרנס. ומה שנוהגין עכשיו ללמוד תורה בשכר אם אין לו במה להתפרנס שרי. ואפילו יש לו, אם הוא שכר בטילה דמוכח, שמניח כל עסקיו ומשא ומתן שלו, מסתברא דחשיב מוכח.

שני היתרים מאפשרים לתלמיד חכמים ליטול שכר או מענק: אם הוא אינו עוסק במלאכה אלא רק במה שקשור להרבצת תורה ולפסיקת הלכות, מוטל על הציבור לפרנסו. אם יש לו מלאכה אך הוא צריך להפסיק את מלאכתו כדי לעסוק בפסיקת הלכה, יש לראות את התשלום שהוא מקבל כשכר בטלה, כמו קרנא שהיה משקה שדות, וכשהיו באים בעלי הדין היה אומר: או שמישהו ישקה במקומי

---

[11] דברים דומים כתב גם הרב יצחק אברבנאל (אבות ד, ה). כך נימקו הרב משה איסרליש (רמ״א, שולחן ערוך, יורה דעה סי׳ רמו, כא) והרב שבתאי כהן (ש״ך שם, ס״ק כ) את פסיקתם שיש לקהל לספק את צורכי הרב.

כשאני מתעסק עימכם, או שתשלמו לי שיעור מה שאבטל מעבודתי ואדון לכם, כפי שציין הרמב"ם עצמו בדבריו לעיל. אכן הרמב"ם (הל' שקלים ד, ז) כתב:

> מגיהי ספרים שבירושלים נוטלין שכרן מתרומת הלשכה, דיינין שדנין את הגזלנין בירושלים נוטלין שכרן מתרומת הלשכה.

מכאן שאף הרמב"ם הסכים שיש לשלם לתלמיד חכמים שכר בטלה. אולי יש ללמוד מכאן שאף הרמב"ם יסכים שאם שכרו של תלמיד חכם בא מקופת הציבור ומרצונו, וכמו תרומת הלשכה, אזי הוא רשאי לקחת. הרמב"ם שלל רק את האפשרות שתלמיד חכם יקבץ כסף מן הקהל בטיעון שעל הציבור לפרנס אותו.[12]

הרב יצחק אברבנאל (אבות ד, ה) כתב שתלמידי חכמים יכולים ליטול שכר גם "על השתדלותם בעצותם הנכונות ובעניניהם ההמוניים, הן מהכלל הן מהפרט מהיחידים, וכאילו תלמיד חכם נוטל על כך שכר שכיר".[13]

## 4. משום: "עת לעשות לה' הפרו תורתך"

עד עתה הצבענו על טיעונים כנגד דברי הרמב"ם. מבין אותם שטענו נגדו, היו גם שהודו שהוראת המשנה: "אל תעש את התורה קרדום לחפור בה" היא כדברי הרמב"ם, אך מחמת קושי ומצוקה כלכלית, ובשל הרצון לגדל תלמידי חכמים, יש להתיר ללומדי תורה ליטול שכר. כך כתב הרב יוסף חביבא (נמוקי יוסף, כח ע"ב):

> ואחרים כתבו כי בזמן הזה מותר, ודרשי "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהילים קיט, קכו), כי בלי ספק תהיה התורה משתכחת.

לא ברור מי הם האחרים מבין הראשונים שכתבו כך. אולי כוונתו לבן זמנו, הרב שמעון בן צמח (שו"ת תשב"ץ א, סי קמז) שכתב:

> האידנא דשכיח שר שכחה ואנו כמלא נקב מחט סדקית ואמרינן (תמורה יד ע"ב) משום הכי נכתבו הלכות משום "עת לעשות לה'", ואם יתעסק אדם במלאכה אינו רואה סימן ברכה במשנתו. הלכך מצאו היתר חכמי הזמן להגות יומם ולילה בתורה ולספק מורי הוראות בישראל ולהיות נזונין מהצבור וזו חסידות גמורה לפי הדורות אין נראה לי שיש איסור בדבר חלילה אפי' לדורות הראשונים.

הרב יוסף קארו (כסף משנה, הל' תלמוד תורה ג, י) כתב גם כן:

> ראינו כל חכמי ישראל קודם זמן רבינו ואחריו נוהגים ליטול שכרם מן הצבור, וגם כי נודה שהלכה כדברי רבינו בפירוש המשנה, אפשר שהסכימו כן כל חכמי הדורות משום: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהילים קיט, קכו), שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה, לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת ח"ו. ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר.

במקום אחר, הרב יוסף קארו (בית יוסף, יורה דעה סי' רמו) חזר בקצרה על דבריו, וסיים:

---

[12] ראה גם: הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, יורה דעה סי' רמו, סעיפים לח–מב).

[13] דברים דומים כתבו: הרב יוסף קארו (כסף משנה, הל' תלמוד תורה ג, י); הרב שמואל אבוהב (שו"ת דבר שמואל, סי' קלח [דבריו נזכרו בביאור הלכה סי' רלא]).

> מכל מקום מי שאפשר לו להתפרנס ממעשה ידיו ולעסוק בתורה – ודאי מדת חסידות היא ומתת אלהים היא, אבל אין זו מדת כל אדם שאי אפשר לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס ממעשה ידיו.

לדבריו, פרשנות הרמב"ם לדברי המשנה באבות היא נכונה, אך בפועל לא כל אדם זוכה לזה.[14] כך סיכם בחריפות רבה הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה, יורה דעה ב, סי' קטז):

> דין ברור ופשוט שנתקבל בכל הדורות אם מדינא [= שכר בטלה דמוכח], אם מתקנה ד"עת לעשות לה' הפרו תורתך", שמותר לעסוק בתורה ולהתפרנס מקבלת פרס או ממה שהוא מלמד תורה לאחרים או שהוא רב ומורה הוראה, ואין להמנע מזה אפילו ממדת חסידות. ואני אומר כי אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצר הרע כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה, עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו ואינו מניחם אף לקבוע זמן קצר לתלמוד תורה, כי אם הראשונים כמלאכים אמרו שאי אפשר לעסוק בתורה ולהחכים בה כשיעשה מלאכה להתפרנס ממעשה ידיו, כל שכן בדורנו דור יתמא דיתמי. וגם אין לנו הנשים צדקניות שירצו לסבול עוני ודחקות כבדורותם, שודאי אי אפשר לשום אדם להתגאות ולומר שהוא יכול לעשות מלאכה ולהחכים בתורה. לכן לא יעלה על מחשבתך עצת היצר הרע שיש בקבלת פרס דלומדים בכוללים ופרס דרבנים ומלמדים וראשי ישיבה איזה חטא וחסרון מדת חסידות, שהוא רק להסית לפרוש מן התורה. ומי יתן והיו נמצאים אנשים מתנדבים לפרנס הרבה תלמידי חכמים, היו מתרבים בני תורה גדולי ישראל ובעלי הוראה כרצון השי"ת שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה.

## ג. מלגות לימודים, משכורת מהקהילה

הרמב"ם והחולקים עליו עסקו בשאלה באיזה אופן יהיה יותר חילול השם: כשתלמיד חכם לא יעבוד ויהיה תלוי בטוב ליבו ובנדבתו של הציבור, או כשתלמיד חכם יעבוד ויתפרנס כמו כל אדם אחר, ולא יזדקק להסתמך על אחרים. מדברי הפוסקים שהסכימו עם הרמב"ם שזו כוונת המשנה באבות אך חלקו על היישום המעשי בשל המצב הרוחני והכלכלי, אפשר להבין שהדבר משתנה בהתאם לתקופה.

כיום מקובל מאוד שתלמידים או סטודנטים מקבלים מלגות, מענקים ותמיכות מגופים שונים כדי לממן שכר לימוד, מחקר ופיתוח, ואף דמי מחיה. מקורות המימון באים ממשרדי ממשלה, מתרומות של אנשים וממשפחות מהארץ ומהעולם, מקרנות הנצחה, מירושות, ועוד. הציבור הרחב איננו רואה במלגות ובתרומות הללו חילול השם או בעיה כלשהי, ומכיוון שכך אין היגיון שסטודנטים הלומדים במסגרות אקדמיות יקבלו מלגות ומענקים, ואילו לומדי תורה לא יקבלו.

לא רק זאת, אותם נדבנים התורמים למסגרות תורניות, רצונם הוא לסייע ללומדי התורה להמשיך וללמוד עוד. אין מדובר על מצב שהתורמים עושים זאת בעל כורחם ושלא לרצונם. נוסף על כך, לומדי התורה, האברכים, אינם נאלצים להסתובב, להתבזות ולחזר על הפתחים כדי להשיג כספים. מלאכה זו נעשית על ידי מי שנשלח מטעם הישיבה או המוסד להשיג תרומות.

---

[14] הרב יוסף קארו עסק בעניין זה במקום נוסף (שו"ת אבקת רוכל, סי' ב). הוא לא התייחס לשאלה זו בשולחן ערוך, ונראה שעל כגון זה כתב החיד"א (שו"ת יוסף אומץ, סי' כט) שהרב יוסף קארו לא פסק הלכות מסוימות בשולחן ערוך, אף על פי שעסק בהן בבית יוסף, בשל אחת משלוש סיבות: א. הדין במציאות הוא רחוק. ב. הדין פשוט. ג. יש ללומדו מדין אחר שפסק בשולחן ערוך. נראה שכאן יש לקבל את הנימוק השני, שמבחינת הרב יוסף קארו הדברים פשוטים.

גם באשר לרב קהילה, יש לראות את התשלום המשולם לו כתמורה וכשכר על עבודתו עם הקהילה – פסיקת הלכה, שיעורים, שיחות אישיות, טיפול בנוער, וכד'. אם הוא יצטרך להתפרנס מעבודה אחרת, הוא לא יוכל להשקיע בקהילתו. ישנם מקומות, בעיקר בחו"ל, שמשכורתו של רב הקהילה משולמת לו על ידי הקהל, והציפייה ממנו היא שישקיע את כל מרצו בקהילה ושלא יעסוק בשום עיסוק אחר, מלבד מה שקשור לקהילה.

במציאות זמננו, שלומדי התורה אינם מתבזים כדי לקבל תמיכה מהקהל, וכן רבני הקהילות והערים מקבלים את משכורתם מהמדינה או מהקהל בצורה מסודרת, נראה שגם הרמב"ם לא יראה בזה התנהלות שיש בה חילול השם.

אמת היא שיש רבים המתמרמרים על הקצבאות השנתיות שנותנת המדינה בכל שנה לישיבות ולמסגרות תורניות אחרות, וברור שבמשך השנים מאז קום המדינה העניקה המדינה באמצעות משרדיה השונים סכומי כסף נכבדים מאוד למוסדות הללו, ויש להעריך ולכבד זאת מאד. אך נראה שטענת אותם מתמרמרים נובעת מכך שאין הם רוצים שילמדו תורה כלל, או שהם מעוניינים שרק כמות מסוימת ומוגבלת של לומדי תורה תתמיד בלימודה ותיתמך על ידי הציבור.

אכן ברבות השנים גדל מאוד מספר התלמידים והאברכים, ואשרינו שזכינו לכך. אך משמעות הדבר היא שגדל גם מספר הנזקקים למלגה. יש קהילות שנוצרה בהן חברה של לומדים המתרגלים להתפרנס מהצדקה ללא שום ניסיון להתפרנס בכוחות עצמם, אף אם יש בידיהם לעשות משהו בנידון, והנטל על קופת הציבור גדול מדי. מצוות תלמוד תורה היא "ללמוד וללמד", והציפייה היא שלאחר לימוד ועמל של שנים, ואף שנים רבות, יצא האברך הלומד ללמד אחרים במסגרות שונות ומגוונות: חינוך, רבנות, דיינות וכד'. לא רק זאת, יש הלומדים שנים רבות בכולל או בישיבה, ולא רואים ברכה בעמלם במובן זה שאינם מסוגלים כלל לצאת וללמד, או לעסוק בעיסוק תורני אחר. למימון לומדים שכאלה יש התנגדות חברתית רבה, ואכן יש מקום לבדוק שוב ומחדש אם יש להציב מגבלות וקריטריונים – מי מבין לומדי התורה רשאי להתפרנס מהצדקה: האומנם מוטל על הציבור לפרנס גם את מי שלא רואה ברכה בלימוד התורה שלו, או את מי שרואה ברוך ה' ברכה בעמל תורתו אך מסוגל לצאת ולעבוד מעט אפילו רק כדי מזונותיו (שכר השווה לגובה המלגה)?

הרצון להרבות לימוד תורה ולהגדיל את מספר לומדי התורה, אל לו להביא לידי מצב שהפרנסה מהצדקה הופכת להיות "מקצוע", וייתכן שלכך יסכימו הכול, גם המתנגדים לשיטת הרמב"ם. בזמן שאדם לומד ומתגדל בתורה יש מקום לכך שיתפרנס מהצדקה, אבל אין זו דרך חיים, ובוודאי למי שאיננו רואה ברכה בתלמודו.